

**SELÇUKLULAR'IN DENİZ POLİTİKASI VE
DENİZCİLİK FAALİYETLERİ****Dr. Hasan GEYİKOĞLU*****ÖZET**

Türkler'in anavatanı Türkistan, denizlere uzak idi. Türkler ilk defa Selçuklular zamanında Anadolu'da büyük denizlere ulaşmışlar ve denizcilik faaliyetlerine başlamışlardır. Planlı ve teşkilâtli denizcilik yapan ilk Türk büyüğü Çaka Bey'dir. Daha sonra Anadolu Selçukluları da Antalya, Alâiye ve Sinop'u fethederek Akdeniz ve Karadeniz'de düzenli ve devamlı denizcilik faaliyetinde bulunmuşlardır.

Türkler, tarih boyunca, yaşadıkları ülkelerin coğrafi şartlarına en iyi şekilde uymasını bilmişlerdir. Bu uyumun yanı sıra Türkler, coğrafi imkânlardan da en geniş şekilde faydalanmışlardır. Türkistan'da Türkler'in hayatında suyun büyük bir yeri vardı. Türkler, suyu bulabilmek, su kenarlarına hâkim olabilmek için tarih boyunca devamlı mücadele halinde olmuşlardır. Türkistan'dan dışarıya yapılan göçlerin önemli sebeplerinden biri susuzluktur. Türkler, Anadolu'ya gelmeden önce açık denizlere ulaşamadıkları için, bir deniz politikası izleme ve denizcilik faaliyetinde bulunma imkânına sahip olmamışlardır¹. Anadolu'nun fethiyle denizlere ulaşınca denizin ve denizciliğin önem ve değerini iyi kavramışlardır. Selçuklular'dan günümüze kadar Anadolu'da meydana getirilen Türk medeniyetinin gelişmesinde denizlerin ve Türk denizciliğinin de büyük payı vardır².

İlk Selçuklu Sultanları Tuğrul Bey (1040-1063) ve Alp Arslan (1063-1072), açık denizlere ulaşmamışlardır. Alp Arslan, 1070 yılında çıktığı büyük seferle, Suriye ve Mısır'ı fethetmeyi hedeflemişti. Ancak Bizans imparatoru IV. Romanos Diogenes'in doğu seferine çıkması üzerine, Alp Arslan, Halep civarından geri döndü. Nihayet, iki taraf arasında cereyan eden Malazgirt Meydan Savaşı (26 Ağustos 1071), Selçuklular'ın zaferiyle sonuçlandı. Her ne kadar bu gelişme

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Türkler'in İslâmîyet'ten önce, Çin ve Hindistan'da deniz kıyılarına inerek oralarda denizcilik yaptıklarına dair kaydı (H. Tezel, Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi, c.1, İstanbul 1973, s.3) kabul etmek zordur.

² M.A. Köymen, "Türkler'in Anadolu'da Denize İlk Ulaşmaları ve Türk Dehasının Jeopolitikten Faydalanarak Medeniyet Kurmada Gösterdiği Üstünlük, I", Millî Kültür, c.1, sayı:3, Mart 1977, s.8; H. Geyikoğlu, Selçuklular Zamanında Antalya, Lisans Bitirme Tezi, Erzurum 1981, s.79.

dolayısıyla, Alp Arslan'ın Suriye ve Mısır'a gidip Akdeniz sahillerine ulaşması mümkün olamamışsa da, Türkler, onun kazandığı zaferle Anadolu sahillerine ulaşarak denizcilik faaliyetlerine burada başlamışlardır.

Büyük Selçuklu Devleti, Sultan Melikşah devrinde (1072-1092) en geniş sınırlarına ulaşmıştı. Bu devirde Anadolu'dan başka, İran sahilleri (Basra Körfezi ve Umman Denizi'ndeki kıyıları) ile Arap yarımadası sahilleri (Basra Körfezi'ne olan kıyıları ile Sina yarımadasından Yemen-Aden'e kadar uzanan Kızıldeniz kıyı bölgeleri) Selçuklu hâkimiyetine bağlanmıştı (1092)³. Yine, önce Selçuklu ve Türkmen beyleri, müteakiben de Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş tarafından Suriye ve Filistin fethedilmiş ve buralarda Akdeniz sahillerine ulaşılmıştır. Bu sahil bölgelerinde bazı şehir ve kalelerin de fethedildiği belirtiliyor⁴. Fakat bütün bu sahillerde ve kıyı şehirlerinde Türkler'in denizcilik ve donanma alanında bir faaliyette buldukları hakkında bilgimiz yoktur.

Melikşah zamanında Türk emîrlerinden Ebu Yakub ve İsa Böri, 1080 ve 1081 yıllarında Gürcistan'a gerçekleştirdikleri akınlarla Karadeniz'e kadar her tarafı İstilâ ettiler. Trabzon'a kadar bütün sahil kesimlerini ele geçirdiler. Bizans tarihçisi Anna Komnena'nın bir kaydından, bu akınlar sırasında Trabzon şehrinin de Türkler'in eline geçtiği anlaşılıyor. Burası daha sonra Theodoros Gabras tarafından geri alınmıştır⁵.

Sultan Melikşah, 1086 yılında Kafkaslar'a ikinci bir sefer yaptı; Karadeniz'e kadar ilerledi. Sahile vardığı zaman, üç defa denize daldırdığı kılıcını, buralara hâkim olduğunu belirtmek üzere, dalgalar arasına atmıştır. Dönüşte yanında götürdüğü bir avuç deniz kumunu, babası Alp Arslan'ın mezarına serpererek, "Baba! Müjdeler olsun. Oğlun dünyanın sonuna kadar hâkim oldu" demiştir⁶.

Kuzey Suriye'de çıkan karışıklık ve huzursuzluğu ortadan kaldırmak isteyen Sultan Melikşah, 1086 yılı sonbaharında sefere çıktı. Antakya'dan Süveydiye (Samandağ)'ye kadar giden Melikşah, burada Akdeniz'e ulaşmış, kumsala girmiştir. Denizi sevk ve heyecanla seyreden sultan, atını denize sürerek, kılıcını üç defa sulara daldırdı. Sonra, "İşte, Yüce Allah, İran Denizi'nden Batı Denizi'ne kadar olan

---

³ İ.Kafesoğlu, Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, İstanbul 1953, s.38, 125, 127-128; O. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, İstanbul 1997 (6. baskı), s.213-214.

⁴ Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.31-38, 42-45, 86-94, 98-101; Turan, Selçuklular Tarihi, s.203; Ali Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, Ankara 1983.

⁵ Anna Komnena, Alexiad, çev.B. Umar, İstanbul 1996, s.261; M. H. Yınanç, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, I, Anadolu'nun Fethi, İstanbul 1944, s.112-113, 133; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.113-114; Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s.67.

⁶ Vardan, Türk Fıtuhatı Tarihi, çev. H. D. Andreasyan, İstanbul 1937, s.183; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.116.

ülkelerin hâkimiyetini bana nasip etti" diyerek orada namaz kıldı. Yine bu sahilden aldığı kumu da babası Alp Arslan'ın kabri üzerine serpmiştir⁷.

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da kurulan ilk Türk devletleri (doğudan batıya; Saltuklular, Mengücekliler, Artuklular, Danişmendliler ve ilk yüzyılında Anadolu Selçukluları) birer kara devleti idiler. Anadolu'nun sahil bölgeleri ve limanlar, Bizans'ın veya Bizans'a tâbi mahallî hâkimlerin elinde idi. Selçuklular, Anadolu sahillerine ilk olarak I. Süleyman-Şah zamanında (1073-1086) ulaşmışlardır. Süleyman-Şah, askerlerini Marmara ve Karadeniz sahillerine, Bosphorus (İstanbul Boğazı)'a kadar gönderiyordu. İznik'i fethederek, kurmakta olduğu devlete başkent yaptı. Yine Marmara Denizi'nin güney sahilinde Kapıdağı yarımadasında yer alan Kyzikos'u ele geçirerek, burada bir donanma kurmaya hazırlandı. Chrysopolis (Üsküdar) ve Damalis/Chalcedon (Kadıköy)'a kadar ilerleyen Süleyman-Şah, İstanbul Boğazı sahilinde kurduğu gümrük dairesiyle, boğazdan geçen gemilerden vergi almıştır⁸.

Selçuklu fetihleri Marmara sahillerine kadar ulaştığı ve devlet de bu bölgede kurulmakta olduğu için Türkler batı bölgelerinde yoğunlaşıyordu. Buna paralel olarak, Karadeniz sahillerini de istilâ eden Türkler, kısa bir süre sonra batı bölgelerine çekildiklerinden sahiller tekrar Bizanslılar'ın ve yerli hâkimlerin eline geçmiştir. Anna Komnena, Türkler'in eline geçen Trabzon'un 1075 yılında Theodoros Gabras tarafından geri alındığını yazar⁹.

Öte yandan yeni imparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118), Süleyman-Şah'ın ilerleyişini durdurmak için onunla antlaşma yaptı (1081). İznit Körfezi'ne dökülen Drakon (Dragos) Çayı iki devlet arasında sınır kabul edildi. Antlaşma, bu çayın adıyla anılmıştır¹⁰. Selçuklular, bu antlaşma ile, boğaz kıyılarından Drakon Çayı'na kadar çekilmekle beraber, Marmara sahillerine kadar bütün Anadolu'ya sahip bulduklarını kabul ettirmiş oluyorlardı. Yine, Akdeniz ve Karadeniz

⁷ Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136), çev. H. D. Andreasyan, Ankara 1987 (2.bs), s.171-172; Azimi Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler, H.430-538/1038-1144), çev. Ali Sevim, Ankara 1988, s.26; Ravendî, Rahatü's-Sudûr ve Ayettü's-Sürûr, çev. A. Ateş, c.I, Ankara 1999 (2.bs), s.126-127; Turan, Selçuklular Tarihi, s.207; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.91-94; Ali Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s.127-131; M. A. Köymen, "Türkler'in Anadolu'da Denize İlk Ulaşmaları, I", s.8.

⁸ Anna Komnena, Alexiad, s.25; Yınanç, Anadolu'nun Fethi, s.108-109; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.73, 74, 75, 77, 79; Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.37, 39, 41, 54, 55, 61, 64, 66, 70, 73, 78. İznik'in fetih tarihi olarak, 1075, 1078, 1080 yılları verilmektedir.

⁹ Anna Komnena, Alexiad, s.261; Yınanç, Anadolu'nun Fethi, s.112-113; 133; Turan S.Z. Türkiye, s.67.

¹⁰ Anna Komnena, Alexiad, s.126; Yınanç, Anadolu'nun Fethi, s.114; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.81; Turan, S.Z. Türkiye, s.61, 62, 65.

sahillerinde bazı yerlerin fethi karşısında imparatorun ses çıkarmaması da adı geçen antlaşmayla bütün Anadolu'nun Türkler'e terk edildiğini gösterir¹¹.

Süleyman-Şah, Antakya'yı fethettikten (Ocak 1085) sonra, buraya tâbi İskenderun, Samandağ'daki Süveydiye gibi sahil kasaba ve kalelerini de zaptetmiştir¹².

Danışmendname'ye ve Anna Komnena'ya göre, Anadolu'da fetihlerde bulunan Türk emirlerinden Kara-Tekin, Kastamonu ve Çankırı'dan sonra, Sinop'u da fethetmiştir (1085)¹³. Süleyman-Şah'ın ölümünden (1086) sonra, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Anadolu'yu itaat altına almak amacıyla gönderdiği Emîr Bozan'ın harekâtı dolayısıyla müşkül durumda kalan Kara-Tekin, Sinop'tan ve diğer sahillerden çekilmiştir. Bundan faydalanan Bizanslılar da Sinop'u ele geçirmişlerdir¹⁴.

I.Süleyman-Şah, Suriye seferine çıkarken, emîrlerinden Ebu'l-Kasım'ı İznik'te naib ve başkomutan olarak bırakmıştı. Ebu'l-Kasım, Süleyman-Şah'ın ölümü üzerine, Drakon-Çayı antlaşmasını dikkate almayarak, İstanbul Boğazı ve Marmara sahillere kadar akıncılar gönderdi (1085-1086). İmparator I.Aleksios Komnenos, Ebu'l-Kasım'ı durdurmak ve sulha zorlamak istediye de başarılı olamadı. Ebu'l-Kasım, Gemlik Körfezi'ndeki Kios'u ele geçirecek burada bir donanma inşasına başladı. Aleksios, Ebu'l-Kasım'ın inşa halindeki donanmasının imhası için bir donanma ile ordu gönderdi. Ebu'l-Kasım, tersane ve donanmanın korunması için Kios'ta az bir kuvvet bırakarak, ordusunun büyük kısmıyla Bizans kuvvetlerini karşılamaya gitti. Manuel Butumites komutasındaki Bizans donanması Kios limanına gelerek inşa halindeki Türk gemilerini ve tezgahları yaktı. Karadan ve denizden iki ateş arasında kalan Ebu'l-Kasım, İznik'e çekilmek zorunda kaldı¹⁵. Bu sırada Sultan Melikşah'ın Anadolu'yu itaate almak amacıyla Emîr Porsuk komutasında elli bin kişilik bir ordu gönderdiği haberi gelince (1086), Bizans ordusu çekildi¹⁶.

İmparator Aleksios, Türk donanmasının tahribinden sonra Ebu'l-Kasım ile ilişkileri geliştirmeye ve onu dostluk yoluyla zararsız hale getirmeye girişti. Yazdığı mektuplarla onu oyalayıp başkente davet etti. İmparatorun bu ard niyetli

¹¹ Turan, S.Z. Türkiye, s.62, 77.

¹² Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.84.

¹³ Danışmendname, yay. hazl. Necati Demir, Niksar 1999, dizin: Kara Tigin (s.277); Anna Komnena, Alexiad, s.195, 196, 202; Yınanç, Anadolu'nun Fethi, s.126; Turan, S.Z. Türkiye, 67, 70, 77, 86, 115, 125, 133, 307; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.85.

¹⁴ Anna Komnena, Alexiad, 196, 202; Turan, S.Z. Türkiye, s.77, 86, 133, 148.

¹⁵ Anna Komnena, Alexiad, s.194, 197, 198; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.102-103; Turan, S.Z. Türkiye, s.59-60, 84; Tezel, Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi, c.I, s.5-6.

¹⁶ Anna Komnena Alexiad, s.197-198; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.102-103; Turan, S.Z. Türkiye, s.59, 84, 90.

davranışlarına kanarak İstanbul'a giden Ebu'l-Kasım, orada eğlenceler ve gezilerle vakit geçirdi. İmparator, onu bu şekilde oyalarken, gizlice gönderdiği kuvvetlerle İzmit'i işgal ettirdi¹⁷.

Ebu'l-Kasım'ın hataları sonucu ilk donanmanın kaybedilmesi, Marmara sahillerindeki şehir ve kalelerin Bizanslılar'ın eline geçmesi ve bunlara rağmen onun İstanbul'a gidip imparatorla dostluk anlaşması imzalaması, Sultan Melikşah'ın tepkisine yol açtı. Sultan onun ortadan kaldırılmasını emretti. Bu amaçla Anadolu'ya gönderilen Emîr Bozan, Ebu'l-Kasım'ı yakalayıp öldürdü (1092 başları)¹⁸.

Türk tarihinde plânlı ve teşkilâtli olarak denizcilik faaliyetinde bulunan ilk Türk büyüğü, Çaka Bey'dir.

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya yapılan akınlar sırasında Bizanslılar'a esir düşen Çaka Bey (1078), imparator III. Nicephoros Botaniates (1078-1081)'in sarayına gönderilmiştir. Botaniates, Çaka'ya esir muamelesi yapmayıp ona bazı unvan ve imtiyazlar da vermiştir. Çaka, bu ortamda Grekçe'yi, Bizans'ın iç ve dış politikasını, askerî yapısını öğrendi. Bu grüp öğrendiklerinin etkisiyle denizciliğe önem verdiği kabul edilmektedir¹⁹.

Yeni imparator I. Aleksios Komnenos, Çaka'nın unvan ve imtiyazlarını geri aldı. Kendisini tehlikede gören Çaka, İstanbul'dan kaçarak Anadolu'ya geçti. İzmir'i ele geçirerek burada bir beylik kurdu²⁰. İzmir'e yerleşince, önce bir donanma teşkiline girişti. Gemi yapımından anlayan yerli bir usta da buldu. Böylece 40 gemiden oluşan ilk Türk donanması teşekkül etti. Çaka Bey, İzmir ve civarındaki denizciliğe aşina yerli ve Türkler'den gemi mürettebatı ve asker toplayarak sahillerin fethine başladı. İlk olarak Klazomenai (Urla)'yi, daha sonra Foça kalesi ile Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos adalarını fethetti²¹.

I. Aleksios Komnenos, Çaka Bey'in ele geçirdiği yerlerin geri alınması için Niketas Kastamoniates komutasında bir donanma gönderdi. Fakat Türk donanması henüz yeni olmakla beraber, meydana gelen muharebede Bizans gemilerinin bir çoğunu batırmak, bir kısmını da ele geçirmek suretiyle galip geldi. Tarihini bilmediğimiz bu deniz zaferi, Türkler'in Bizans'a karşı kazandığı ilk deniz

¹⁷ Anna Komnena, Alexiad, s.199-200; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.103-104; Turan, S.Z. Türkiye s.60.

¹⁸ Anna Komnena, Alexiad, s.201-204; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.105-106; Turan, S.Z. Türkiye, s.87.

¹⁹ Anna Komnena, Alexiad, s.232-233; A. N. Kurat, Çaka Bey, Ankara 1987 (4. baskı), s.39-41; M. İlgürel, "Çaka Bey", DİA, c. VIII, s.187; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.107-108; Turan, S.Z. Türkiye, s.87-89.

²⁰ Anna Komnena, Alexiad, s.229, 233; Kurat, Çaka Bey, s.42, 43, 44, 45; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.109; Turan, S.Z. Türkiye, s.89; İlgürel, "Çaka Bey", s.187.

²¹ Anna Komnena, Alexiad, s.229-230; Kurat, Çaka Bey, s.45-46; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.109; Turan, S.Z. Türkiye, s.89-90; İlgürel, "Çaka Bey", s.187.

muharebesidir. Bu zaferle, bu ilk Türk donanmasının, az bir zaman zarfında Çaka'nın kuvvetli teşkilâtçılık kabiliyeti sayesinde, tecrübe sahibi Bizans donanması ile boy ölçüşebilecek bir seviyeye geldiği görülmektedir²².

İmparator Aleksios, Konstantinos Dalassenos komutasında ikinci bir donanma gönderdi. Bu donanma Sakız adası üzerine gitti. Çaka Bey, karada ve denizde giriştiği muharebelerde Bizans kuvvetlerine üstün geldi. Ancak takviye alan Bizans kuvvetlerinin kuşatma ve hücumları uzun sürdü. Çaka yeni kuvvetler toplamak için İzmir'e gelince, Bizans donanması Sakız'ı ele geçirdi²³.

Çaka Bey, donanmasını kuvvetlendirmeye devam etti. O, İzmir'den Çanakkale Boğazı'na kadar uzanan sahil bölgelerini ve sonra da Gelibolu yarımadası ile Trakya'yı ele geçirmeyi hedefliyordu. Bunları gerçekleştirebilmek için, Bizans'ı Balkanlar'dan sıkıştıran Peçeneklerle temas kurdu. O sıralarda Bizans donanması Dalmatya sahillere gönderilmişti. Bundan faydalanan Çaka, Sakız, Sisam ve Rodos adalarını tekrar ele geçirmiştir (1090)²⁴.

Bu gelişmelere karşı Bizans, Peçenekler'in düşmanı olan Kuman Türkleri'yle anlaştı. Bizans'a saldırmak üzere Edirne yakınlarına gelen Peçenekler, Kuman ve Bizans kuvvetleri tarafından imha edildiler (Lebunium muharebesi: 29 Nisan 1091). Ordu ve donanmasını hazırlayıp zamanında yetişemeyen Çaka, onlara yardımcı olamadı; kendisi de müttefiksiz kaldı²⁵. Çaka Bey, bundan sonra, Anadolu Selçuklu tahtına geçmiş bulunan I. Kılıç Arslan ile iş birliğine gitmiştir²⁶.

Aleksios, Peçenekler'in imhasından sonra ordu ve donanmayı Çaka üzerine gönderdi (1092). Bizans kuvvetleri Midilli'yi üç ay kuşattı. Nihayet Çaka Bey, askerleri ve donanmasının adadan çekilmesi şartıyla Midilli'yi Bizans'a terketmeye razı oldu. Ancak Bizanslı komutanlar, Çaka Bey ve askerleri gemilere bindikleri sırada aniden hücum ederek Türk gemilerinin bir kısmını ele geçirip, bir kısmını da yaktılar. Çaka Bey, kurtulup İzmir'e ulaşmayı başardı. Bizans kuvvetleri sonra Sisam adasını da ele geçirdiler²⁷.

²² Anna Komnena, Alexiad, s.230; Kurat, Çaka Bey, s.47; Turan S.Z. Türkiye s.90; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.109; İlgürel, "Çaka Bey", s.187.

²³ Anna Komnena, Alexiad, s.230-233; Kurat, Çaka Bey, s.45-47; Turan, S.Z. Türkiye, s.90-91; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.109-110; İlgürel, "Çaka Bey", s.187.

²⁴ Anna Komnena, Alexiad, s.233-234; Kurat, Çaka Bey, s.58-60; Turan, S.Z. Türkiye, s.90-91; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.111; İlgürel, "Çaka Bey", s.187.

²⁵ Anna Komnena, Alexiad, s.234 vd, 252-257; Kurat, Çaka Bey, s.60-61; Turan, S.Z. Türkiye, s.91-92; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.111-112; İlgürel, "Çaka Bey", s.187.

²⁶ Anna Komnena, Alexiad, s.270-271; Kurat, Çaka Bey, s.67; Turan, S.Z. Türkiye, s.93; İlgürel, "Çaka Bey", 187.

²⁷ Anna Komnena, Alexiad, s.266-268; Kurat, Çaka Bey, s.63-67; Turan, S.Z. Türkiye, s.93; İlgürel, "Çaka Bey", s.187-188.

Çaka Bey kısa zamanda yeni bir donanma hazırladı ve adaları geri aldı. Kara ordusuyla Çanakkale Boğazı'na doğru ilerledi. Edremit'i ve Bizans'ın gümrük kontrol noktası bulunan Abydos'u (Çanakkale şehri yakınında) fethetti. Donanma da kıyıda onu takip ederek ilerliyordu. Çaka'nın Çanakkale Boğazı'na hâkim olması Bizans'ı korkuttu. Çaka'nın bu faaliyetleri Sultan I. Kılıç Arslan'ı da tedirgin etmişti. İmparator, yazdığı mektuplarla Kılıç Arslan'ı Çaka aleyhine kızkırttı. Böylece Çaka hakkındaki endişe ve şüpheleri artan Kılıç Arslan, onu bir ziyafete davet ederek öldürdü (1095)²⁸.

Kuvvetli bir donanma sahibi olan Çaka'nın Çanakkale Boğazı ve Marmara sahillerinde hâkim bulunması, Haçlı ordularının yolunu daha denizde kesebilirdi. Gerçekten de Çaka'nın öldürülmesinden sonra, I. Haçlı orduları İstanbul Boğazı'ndan Anadolu'ya geçerek Selçuklular'ın başkenti İznik'i ele geçirdiler (Haziran 1097). Haçlıları durduramayan Kılıç Arslan da, Marmara sahilleri ile Ege bölgesini terk ederek Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldı. Bundan faydalanmak isteyen İmparator I. Aleksios, İzmir ve civarı ile Ege adalarına ordu ve donanma gönderdi. Bizanslılar, teslim olan İzmir'de on bin kişiyi öldürdüler²⁹.

I. Kılıç Arslan'ın ölümünden (1107) sonra Danişmendliler, Anadolu'daki en büyük devlet haline geldiler³⁰. Danişmendli hükümdarı Emir Gazi, Malatya'dan Sakarya boylarına kadar (Konya havalisi hariç) bütün Selçuklu bölgelerini Danişmendli hâkimiyetine aldı. Fetihlerini Karadeniz sahillerine kadar götürdü. Bu bölgelerde sıkışan Casianos adlı bir mahallî hâkim, bütün sahil kalelerini Emir Gazi'ye teslim etmiştir (1129)³¹. Danişmendli Melik Muhammed, imparator II. Ioannes Komnenos'un Kilikya seferiyle meşgul olmasından faydalanarak, Bizanslılar'ın geri aldıkları Karadeniz sahillerini ve Kasinos bölgesini 1140 yılında yeniden fethetti³². Yine Danişmendliler'den Yağlıbasan da Karadeniz sahillerindeki fetihleri ilerletip Bafra ve Ünye'yi ele geçirmiştir (1155)³³.

²⁸ Anna Komnena, Alexiad, s.269-271; Kurat, Çaka Bey, s.68-73, 74; Turan, S.Z. Türkiye, s.94, 97-98; Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s.112; İlgürel, "Çaka Bey", s.188.

²⁹ Anna Komnena, Alexiad, s.336 vd; Kurat, Çaka Bey, s.73, 75, 77, 79; 80; Turan S.Z. Türkiye, s.104, 105; Çaka Bey hak. ayrıca bkz: Y. Tezel, Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi, c.I, s.6-8; Coşkun Alptekin, "İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", Tarihte Türk Devletleri, c.II, Ankara 1987, s.476-480; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Bey'inin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?", Tarih Dergisi, sayı: 34, 1984, s.55-60.

³⁰ Danişmendliler hak. bkz.: M.H. Yınanç, "Danişmendliler", İ.A., c.III, s.468-479; A. Özaydın, "Danişmendliler", D.İ.A., c.VIII, s.469-474; A. Özaydın, "Danişmendliler", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, c.8 içinde, İstanbul 1988, s.121-140.

³¹ Yınanç, "Danişmendliler", s.470; Özaydın, "Danişmendliler", Büyük İslâm Tarihi, s.130; S. Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, çev. F. İşiltan, c.II, Ankara 1987, s.173; Cl. Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, çev. Y. Moran, İstanbul, 1979, s.107.

³² Abu'l-Farac Tarihi, c.II, s.375; Turan, S.Z. Türkiye, s.175-176; Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, s.108; Sp. Vryonis, The Decline of Medieval Hellenism..,

Malazgirt (1071) ile Myriocephalon (1176) savaşları arasındaki dönem, Anadolu üzerinden milletlerarası ticarî faaliyetlere hiç müsait değildi. Esasen doğu-batı arasındaki Akdeniz ticareti de bu devrede, Haçlı Seferleri'nin etkisiyle, henüz bir başlangıç safhasında bulunuyordu. Sultan II. Kılıç Arslan zamanında, Türkiye'de dış ticaret ve nakliyatın başlaması için gereken şartlar ve altyapı hazırlanmıştı. Nitekim bu zamanda Kayseri-Aksaray-Konya-Antalya arasındaki kervan yolunun faaliyete geçtiği, o tarihlerden itibaren bu yol üzerinde kervansaraylar inşa edilmesinden de anlaşılmaktadır. Akdeniz sahilleri henüz Türkler'in eline geçmemiş olmakla beraber, bu sahillere yabancı tâcirlerin gidip gelmesi, bu faaliyetlerin İç Anadolu'ya, yani Selçuklu ülkesine intikalini gerektiriyordu. Bu düşünceyle, sahillere sahip olmanın önemini takdir eden II. Kılıç Arslan, 1182 yılında Antalya'yı kuşatmış, fakat alamamıştı³⁴. Nitekim, II. Kılıç Arslan'dan sonra oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in birinci saltanatı döneminde (1192-1196), henüz Bizans hâkimiyetinde bulunan Antalya'dan Selçuklu topraklarına girmek suretiyle, Mısır ile İstanbul arasında işler durumda olan bir ticaret güzergâhının mevcudiyeti görülmüştür³⁵.

II. Kılıç Arslan'ın oğullarından Rükneddin Süleyman-Şah, Tokat'ta melik bulunduğu sıralarda (1186?-1196), Karadeniz sahillerine kadar seferler yaparak buralardaki bazı şehir ve kaleleri fethetmiştir. Bizans kaynaklarına göre, bu sırada Samsun da Süleyman-Şah'ın idaresine geçmiştir³⁶.

Tahtı ele geçirip (1196) hâkimiyetini sağlamlaştırmaya çalışan II. Süleyman-Şah'ın bu meşgûliyetinden faydalanan Bizans imparatoru III. Aleksios Angelos (1195-1203), Samsun limanına bir baskın yaptırmıştı. İmparator, görünüşte, Giresun'da batan bir ticaret gemisinin mallarını kurtarmak, fakat gerçekte ise Samsun'u ve limandaki gemileri yağmalatmak maksadıyla, altı gemiden oluşan bir filoyu Karadeniz'e gönderdi. Bizans donanması, Samsun'a yanan gemilere baskın yaptı. Bizanslılar, bütün gemilerdeki malları yağmaladılar, tâcirlerin bazılarını öldürüp bazılarını esir aldılar. Baskına maruz kalanlardan Selçuklu vatandaşı olanlar durumu Sultan II. Süleyman-Şah'a arz ettiler. Süleyman-Şah, imparatora elçi göndererek, esirlerin ve malların iadesini istedi ve bir anlaşma yapmayı teklif etti.

London 1971, s.161 n.169, 230; C. Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c.8 içinde, s.240; Özeydin, "Danışmendliler", B.İ.T., c.8, s.132.

³³ Yınanç, "Danışmendliler", s.472; Turan, S.Z. Türkiye, s.189, 201.

³⁴ O. Turan, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, c.X, sayı: 39, 1946, s.472-476; Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, c.XI, sayı: 42, 1947, s.207; Turan, "Kılıç Arslan II", İ.A., c.VI, s.695; Turan, "Keyhüsrev I", İ.A., c.VI, s.617; Turan, *Resmî Vesikalar*, s.121; Turan, S.Z. Türkiye, s.214, 234, 283; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s.117; M.A. Köymen, "Türkler'in Anadolu'da Denize İlk Ulaşmaları, I", s.11.

³⁵ Turan, "Keyhüsrev I", s.614; Turan, *Resmî Vesikalar*, s.122; Turan, S.Z. Türkiye, s.240, 283. Mısır Eyyubî hükümdarı, Bizans imparatoruna bu yol ile hediye atlar göndermişti.

³⁶ Turan, *Resmî Vesikalar*, s.123 n.8; Turan, S.Z. Türkiye, s.219, 242; Köymen, "Türkler'in Anadolu'da Denize İlk Ulaşmaları, I", s.11.

Buna mecbur kalan imparator, tâcirlerin malları için tazminat ödemeyi ve Selçuklular'a yıllık vergi vermeyi kabul etti³⁷.

IV. Haçlı ordusunun İstanbul'u işgâl etmesi üzerine, Bizans Devleti yıkılmış (1204-1261; bu dönem İstanbul'da Bizans fetreti sayılır), imparatorluk ailesinden Aleksios Komnenos Trabzon'da, kardeşi David Herakleia Pontica (Ereğli)'da birer devlet kurmaya çalışırken, imparatorun damadı Theodoros Laskaris (1204-1222) de İznik'i ele geçirecek, Marmara ve Ege bölgelerine hâkim olan ayrı bir devlet kurmuştur³⁸. II. Süleyman-Şah'ın öldüğü sıralarda (1204) bir Rum, Samsun'un idaresini ele geçirmiştir³⁹. Bu Rum, aşağıda adı geçecek olan Sabbas olmalıdır.

Karadeniz sahillerinde Bizanslılar'ın yayılma hareketleri Selçuklular'ın aleyhinde idi. Bu durum Karadeniz'e ulaşan kervanyolu için de tehlike teşkil ediyordu. Nitekim hâkimiyet sahasını batıya doğru genişletmeye çalışan Aleksios, Samsun'u kuşattı. Aleksios ile David arasında sıkışan Kâfir Samsun'un hâkimi Sabbas da Th. Laskaris'ten yardım istedi. Fakat Laskaris'in Samsun'a kadar ilerlemesi imkânsız idi. Müslüman Samsun'undaki Türkler de Selçuklu sultanından yardım istediler. Bu olaylar, Samsun ve Sinop'a uzanan ticaret yollarının tıkanmasına, kervanların durmasına sebep olmuştu.

Bu gelişmeleri takip eden Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (2.saltanatı: 1205-1211), sefere çıktı. Aleksios'u mağlup ederek, Samsun civarından çekilmesini sağladı (1206). Bununla beraber, Samsun ve civarındaki sahillerin I. Keyhüsrev'in bu seferiyle tekrar Türk hâkimiyetine geçtiğine dair bir kayıt mevcut değildir. Sultan Keyhüsrev'in, yolların emniyetini sağlayarak kazandığı başarıyı yeterli gördüğü ve Samsun'da eski mahallî idareyi yerinde bıraktığı anlaşılıyor. Samsun ve Sinop şehirleri, I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) zamanına kadar Selçuklu, Komnenos ve Laskarisler devletlerinin eline geçmemiştir⁴⁰.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı döneminde (1205-1211), Selçuklu Devleti'nin henüz bir sahile ve limana sahip olmadığı sırada, güneyde Antalya, kuzeyde Sinop ve Samsun şehirleri vasıtasıyla Türkiye üzerinde milletlerarası ticaret ve nakliyat iyice yoğunluk kazanmıştı. Mısır-Türkiye arasında deniz yolu da faaliyette idi. Hatta -daha Selçuklularca henüz fethedilmemişken- bu sahil

³⁷ Turan, Resmî Vesikalar, s.122-123; Turan, S.Z. Türkiye, s.219, 242, 248.

³⁸ Turan, S.Z. Türkiye, s.273, 278; Köymen, "Türkler'in Anadolu'da Denize İlk Ulaşmaları, I", s.11; A. Gardner, The Lascarids of Nicaea, London 1964 (2.baskı).

³⁹ Sultan II. Süleyman-şah, Tokat meliki iken, Yeşilırmak-Kızılırmak havzası sahil bölgelerini fethedince, Bizans devrinin Amisos (eski Samsun; Kâfir Samsun)'una karşılık Türkler de onun yanında aynı isimle yeni bir şehir kurmuşlar ve buraya da Türk ve Müslümanlar yerleşmiştir (Turan, Resmî Vesikalar, s.122; Turan, S.Z. Türkiye, s.219, 279; B. Darkot, "Samsun", İ.A., c.X, s.174).

⁴⁰ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, c.XII, s.242; İbnü'l-Esir, İslâm Tarihi, el-Kâmil çev. c.XII, s.201; Turan, S.Z. Türkiye, s.279-280; Köymen, "Türkler'in Anadolu'da Denize İlk Ulaşmaları, I", s.11; Darkot, "Samsun", s.174.

şehirlerinde Selçuklu tebaası olan tâcirlerden mürekkep ticaret kolonileri bile teşekkül etmişti. Akdeniz ve Karadeniz'e giriş çıkışları sağlayan limanların Selçuklular bakımından önemi ve buralara uzanan yolların emniyetinin zaman zaman bozulması da bu liman şehirlerinin fethini gerektiriyordu. Milletlerarası ticaret ve nakliyatın ülke için önemini bilen Selçuklu sultanlarının ilk teşebbüs olarak bu limanları ele geçirmek ve deniz ötesi devletlerle ticaret anlaşmaları imzalamak siyaseti gütmeleri tabii idi. Nitekim Selçuklular'ın hıristiyan devletlerle yaptıkları ilk ticaret anlaşması da, ilk Selçuklu limanı Antalya'nın fethini (1207) müteakip akdedilmiştir⁴¹.

Haçlılar'ın İstanbul'u işgali ve Bizans İmparatorluğu'nun parçalanması sonucu, Anadolu limanları (ki, bunların hemen hemen hepsi Bizans hâkimiyetinde idi) ve buralara uzanan kervanyollarında emniyet bozulmuştu. Bu münasebetle, Karadeniz yolunu açmak için Samsun'a sefer yapan Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, bu seferden sonra yine aynı amaçla Antalya üzerine yürümüşdür.

Selçuklular zamanında Akdeniz sahillerinin önemli limanları, Antalya, Candelore (Alâiye) ve Ayas (Lajazzo: Yumurtalık) idi⁴².

Antalya, Anadolu'nun güney-batısında, Akdeniz kıyısında kendi adıyla adlandırılmış körfezin kuzey-batı ucunda kurulmuş bir İlk Çağ şehri idi. Antalya'nın bulunduğu yer, bir liman tesisini kolaylaştıran tabii şartlara sahiptir. Şehrin kurulduğu yerde, deniz kenarının hemen üstünde 20-30 m. yükselen kayalık yarlar arasında İlk ve Orta Çağ gemilerinden oluşan büyükçe bir filoyu içine alabilecek, hemen bütün rüzgârlardan mahfuz ve dalgalarla gelecek kum ile dolmak tehlikesinden masun tabii bir liman⁴³ vardı.

Daha sonraları bütün Bergama Krallığı topraklarıyla beraber, Antalya da, önce Roma, sonra Bizans İmparatorlukları idaresine geçti. Şehir, Bizans devrinde Akdeniz sahilinin önemli ve faal bir limanı olmuştur⁴⁴.

Haçlılar İstanbul'u işgal edince (1204), her yerde olduğu gibi bu sahillerde de Bizans otoritesi kalkmış, mahalli hâkimiyet mücadelesi başlamıştı. Aldobrandini adlı İtalyan asıllı birisi de Antalya'nın idaresini ele geçirdi. Bu mücadeleler sırasında limanın ve yollarının emniyeti bozulmuş; şehirde meskûn (koloni mensubu) veya buraya gidip gelen yabancı (Mısırlı, Iraklı, Horasanlı, Avrupalı v.s.) tâcirler soyulmuştu. Bunlardan bazıları Konya'ya giderek durumu Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e anlattılar. Sultan, ordusuyla gidip Antalya'yı kuşattı. Kıbrıslılar'ın

⁴¹ İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, tıpkıbas. s.95; çev. c.I, s.116; Turan, Resmî Vesikalar, s.123-124; Turan, S.Z. Türkiye, s.240.

⁴² W. Heyd, Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, çev. E.Z. Karal, c. I, Ankara 1975, s.334-335, 409, 611-612; İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, Ankara 1984 (3.bs.), s.247; F.Köprülü, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ankara, 1999, s.59.

⁴³ Bu tabii liman, bugün turistik yat limanı ve balıkçı barınağı olarak kullanılmaktadır.

⁴⁴ B. Darkot, "Antalya", İ.A., c.I, s.459-460; F. Emecen, "Antalya", DİA, c.3, s.232-233.

şehre yardım göndermeleri dolayısıyla kuşatma uzun sürdü. III. Haçlı Seferi sırasında (1190-1192) Kıbrıs'a yerleşen Lâtinler, gıda maddelerini tedarik maksadıyla, Anadolu sahilleriyle sıkı ticarî ilişkilerde bulunuyorlardı. Aldöbrandini'yi de siyasi ve ticarî amaçlarla himaye ediyor, yardım gönderiyorlardı. İki aylık kuşatma sonunda Antalya fethedildi (5 Mart 1207). I. Gıyaseddin Keyhüsrev, yakın adamlarından Mübarizeddin Ertokuş'u Antalya şubasılığı ve valiliğine atadı. Şehir imar ve iskân edildi⁴⁵.

Antalya'nın fethi ile Selçuklular, öteden beri hasretini çektikleri açık denizlere ulaşmak hedefine -Çaka Bey'den sonra- yeniden eriştiler. Bu fetih Selçuklu Devleti'ni Orta Anadolu'da bir kara devleti olmaktan kurtardı. Selçuklular Antalya ile, Akdeniz'de bir ihracat ve ithalat limanına kavuştu. Selçuklular burayı bir deniz üssü haline de getirdiler. Burada tesis ettikleri tersanede gemiler inşa ettiler. Bu gemiler Selçuklu Akdeniz donanmasının başlangıcı oldu. Selçuklu sultanları denizlere hâkim olmayı sağlayacak bir donanma teşkil etmeden Anadolu sahillerini korumanın da zor olacağını biliyorlardı⁴⁶.

Orta Çağ'da Karadeniz sahillerinin önemli limanları, Sinop, Samsun ve Trabzon idi. Bir yarımada üzerinde tabii bir liman olan Sinop, özellikle Selçuklular zamanında ayrı bir öneme sahip olmuştur⁴⁷.

Sultan I. İzzeddin Keykavus da Türkiye üzerinden geçen milletlerarası yolların durumuna uygun bir ticaret ve deniz politikası takip etmiştir. Bu politika gereğince Kıbrıs Krallığı ve Venediklilerle ticaret ve nakliyat anlaşmaları yapmıştır (1214, 1216)⁴⁸. İzzeddin Keykavus, Türkiye'nin Akdeniz üzerinden gerçekleşen ilişkilerini Antalya limanı vasıtasıyla düzenlerken, Karadeniz yolunu ve denize çıkış merkezlerini de emniyet altına almak zorunda idi. Türkiye'nin ihracat ve ithalatının yanı sıra, milletlerarası kervanyolları ve ticaretin gelişmesi de, Samsun ve Sinop limanlarının Türk hâkimiyetinde bulunmasını gerektiriyordu.

O sıralarda birbirlerine rakip olan İznik Laskarisleri ile Trabzon Komnenosları, Karadeniz sahillerini ele geçirmek için mücadele ediyorlardı. Bu nedenle bu sahil bölgelerinde asayiş sık sık bozuluyor, yollar kapanıyor ve Selçuklu

⁴⁵ İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.95-101; İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, çev. c.I, s.115-121; Turan, "Keyhüsrev I" s.616-617; Turan, Resmî Vesikalar, s.110-111; Turan, S.Z. Türkiye, s.283-285. Antalya tarihi hak. bkz.: Darkot, "Antalya", s.459-462; Emecen, "Antalya", s.232-236; Süleyman Fikri, Antalya Livası Tarihi, İstanbul, 1338-1340; S. F. Erten, Antalya Vilâyeti Tarihi, İstanbul, 1940; H. Geyikoğlu, Selçuklular Zamanında Antalya; A. Durukan, "Selçuklular Döneminde Ticaret Hayatı ve Antalya", Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildirileri, İstanbul, 1989, s.50-59.

⁴⁶ Turan, S.Z. Türkiye, s.285; Turan, Resmî Vesikalar, s.111; Köymen, "Türkler'in Denizlere Ulaşmaları, I", s.12; Darkot, "Antalya", s.460.

⁴⁷ B. Darkot, "Sinop", İ.A., c.X, s.683-689.

⁴⁸ Turan, Resmî Vesikalar, s.109-143; Turan, "Keykavus I", İ.A., c.VI, s.634-635; Turan, S.Z. Türkiye, s.302-303.

Türkiyesi kuzeyden tehdiye maruz kalıyordu. İznik İmparatoru Theodoros Laskaris (1204-1222), Karadeniz'in batı kıyılarına yerleşen David'i Ereğli ve Amasris (Amasra)'den çıkarmış ve Sultanla dostluk anlaşması yapmıştı. Ancak, İstanbul'u ele geçiren (1204) Latinler, Anadolu tarafına da hâkim olmaya çalışıyorlardı. Sultan I. Keykavus, bu sebeplerle Sinop seferine çıktı⁴⁹.

Sinop karadan ve denizden kuşatıldı. Behram adlı bir Türk emîri, yanına aldığı bin kişi ile, şehrin denizden irtibatını kesti; düşman gemileri yakıldı⁵⁰. Nihayet kuşatmaya daha fazla dayanamayan Sinoplular, teslim oldular (2 Kasım 1214)⁵¹.

Yapılan antlaşma gereğince Alexios, Sultan I. Keykavus'un şartlarını kabul etti. Sultan, gemiler hazırlatarak, Alexios'un, adamları ve Sinop'tan yanına alacağı kimselerle beraber memleketi Trabzon'a gitmesine izin verdi⁵².

Sultan I. Keykavus, Sinop'u imar ve iskân etti. Buraya memleketin çeşitli yerlerinden Türk ahali, zenginler ve tâcirler getirilip yerleştirildi. Bunların ticaret yaparak şehri ve limanı yeniden canlandırmalarına imkân hazırlandı⁵³.

Selçuklular'ın, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Alaşehir muharebesindeki ölümü (1271), oğulları (I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad) arasındaki saltanat mücadeleleri (1211-1212) gibi meşguliyet ve zaaflarından faydalanan Antalya Rumları, Kıbrıslılardan da yardım alarak isyan ettiler. Antalya'nın idaresini ele geçirdiler.

Sultan I. İzzeddin Keykavus, ordusuyla Antalya üzerine yürüdü. Şehir karadan ve denizden kuşatıldı. Bir ay süren şiddetli kuşatma sonunda Antalya ikinci defa fethedildi (22 Ocak 1216)⁵⁴.

I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) da sefer ve fetihlerini babası ve ağabeyinin siyaseti doğrultusunda gerçekleştirmiştir. Nitekim, Antalya sūbaşısı (askerî vali) Mübarizeddin Ertokuş başta olmak üzere, bazı tecrübeli emîrlere, sultanı,

⁴⁹ Tafsilat için bkz.: İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.147 vd.; çev. c.I, s.169 vd.; Turan, Resmî Vesikalar, s.103-104; Turan, "Keykavus I", s.635; Turan, S.Z. Türkiye, s.303-304.

⁵⁰ Anonim Selçukname, metin, s.44, trc. s.28; Turan, S.Z. Türkiye, s.304.

⁵¹ İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.152; çev. c.I, s.173; M.Ş. Ülkütaşır, "Sinop'ta Selçukiler Zamanına Ait Tarihî Eserler", T.T.A.E.D., sayı: V, 1949, s.112-114; Ülkütaşır, "Anadolu Selçukluları Tarafından Sinop'un Muhasara ve Zaptı", Türk Kültürü, sayı: 106, yıl: IX, Ağustos1971, s.815-817; Turan, S.Z. Türkiye, s.304; Darkot, "Sinop", s.685; Turan, "Keykavus I", s.635.

⁵² İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.153-154; çev. c.I, s.173-174; Turan, S.Z. Türkiye, s.305.

⁵³ İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.154; çev. c.I, s.174-175; Turan, S.Z. Türkiye, s.305-306.

⁵⁴ Geniş bilgi için bkz.: Ahmed Tevhid, "Antalya Surları Kitabeleri", TTEM, sayı: 9/86, 15.sene: 1341, s.166-169; İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.141-146; çev. c.I, s.162-167; Turan, Resmî Vesikalar, metin s.106, inceleme s.101, 103, 104-105; Turan, S.Z. Türkiye, s.308-312; Turan, "Keykavus I", s.636.

Akdeniz sahilinde Antalya yanında önemli bir liman şehri olan Kalonoros (Kandeloros, Coracesion)'un fethine teşvik ediyorlardı.

Kalonoros, yüksekliği 250 m.'ye varan kayalık bir yarımadaın üzerinde bulunuyordu. Bu topoğrafik yapısı ile, bir deniz ss olmaya ve denizcilik faaliyetine müsait idi. Bu münasebetle, İlk Çağ'dan itibaren deniz korsanları burayı kendilerine merkez edinmişlerdir. Sonra buralara hâkim olan Roma ve Bizans İmparatorlukları da Kalonoros'u sahil kalesi ve deniz ss olarak kullanmışlardır. I. Alâeddin Keykubad'ın tahta geçtiği sıralarda Kalonoros'a Kyr Vart (veya Fart) adlı birisi hâkim olmuřtu⁵⁵.

Ordusunu hazırlayan Sultan I. Keykubad, Kalonoros zerine yürüdü. Mevsim kiş idi. Selçuklu kuvvetleri Kalonoros'u karadan ve denizden kuşattı. Antalya'daki donanmanın da bu sefere katılması, Türkler'in Antalya'nın fethinden kısa bir zaman sonra denizciliği ilerletmiş olmalarını göstermesi bakımından önemlidir.

İki ay süren kuşatma sonunda Kyr Vart teslim olmayı kabul etti. Kaleye ıkan Sultan Alâeddin, şehri yeni baştan inşa ve imar ettirdi. Buraya kendi adına izafeten Alâiye adını verdi (1221)⁵⁶.

Antalya gibi, Alâiye'nin de ticarî yeri ve önemi dolayısıyla, iki şehir arasında şerefza (şarapsa) Hanı, Alara Hanı vs. gibi kervansaraylar inşa edilmiştir. Bu suretle Alâiye, önemli bir Selçuklu liman şehri ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Alâiye'nin bir liman şehri olarak nemi Selçuklular'dan sonraki dönemlerde de devam etmiřtir⁵⁷.

Selçuklular, Antalya ve Alâiye'nin fethinden sonra bu liman şehirlerine uzanan yolları açık ve işler durumda tutmaya çalışıyorlardı. Ancak Kıbrıslılar, Kilikya Ermenileri ve Haçlılar, Selçuklu ülkesine uzanan kara ve deniz yollarında güvenliği bozuyorlar, tüccar gemilerine, kervanlara saldırıp soyuyorlardı. Bu nedenlerle, I. Alâeddin Keykubad, güney sahillerine ve Ermeniler zerine geniş çaplı bir sefer düzenledi. Kilikya Ermenileri zerine kuzey ve kuzeydoğudan ordular sevketti. Bu sefere Antalya sbaşısı Mübarizeddin Ertokuş da katıldı. Ertokuş, Antalya limanında üslenen donanma ve Antalya bölgesi kuvvetleriyle, sahilten ilerleyip hem Ermeniler'e hücum edecek, hem de Kıbrıslılar'ın karaya çıkmalarına ve Ermenilerle birleşmelerine engel olacaktı. Mübarizeddin Ertokuş'un sevk ve

⁵⁵ B. Darkot, "Alâiye", İ.A., c.I, s.286; İ.H. Konyalı, Alanya, İstanbul 1946, s.13 vd.; İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.236-237; ev. c.I, s.254-256; Turan, "Keykubad I", İ.A., c.VI, s.647; Turan, S.Z. Türkiye, s.335.

⁵⁶ İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.238-250; ev. c.I, s.256-269; Konyalı, Alanya, s.55-56, 60-66; Turan, "Keykubad I", s.647-648; Turan, S.Z. Türkiye, s.335-337.

⁵⁷ Turan, S.Z. Türkiye, s.337-338. Alâiye hak. ayrıca bkz.: M.H. Yınanç. "Alâiye (Tarih)" İ.A., c.I, s.287-289; İ.Bostan, "Alanya", DİA, c.II, s.339-341; S.Lloyd-D.S.Rice, Alanya (Aliyya), ev. N. Sinemoğlu, Ankara 1989 (2. bs.); Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, Ankara 1984 (3 bs.), s.92-95.

idaresindeki kuvvetler Antalya'dan doğuya doğru sahil bölgesinden ilerledi. Kıyıyı takip ederek ilerleyen donanma da hem kara kuvvetlerine destek veriyor, hem de denizden gelecek bir düşmana karşı kontrol ve savunma görevi yapıyordu. Mübarizeddin Ertokuş, harekâtı bu şekilde devam ettirerek, Antalya'dan Silifke'ye kadar uzanan sahil bölgesinde kırk kadar kale ve beldeyi ele geçirmiştir (1225)⁵⁸. Faaliyet ve başarılarını sultana arzeden Mübarizeddin Ertokuş, "Eğer izin verilirse, Cezire-i Frengân (Kıbrıs Adası)'a gidip orayı onların elinden alayım" diye bir deniz seferi talebinde bulundu⁵⁹. Ancak böyle bir deniz seferi gerçekleşmemiştir.

Moğollar, bütün Yakın-Doğu ülkelerini istilâ ve tahrip ettikten sonra, Karadeniz'in kuzeyinde Kıpçak ülkelerini de istilâ etmişlerdi. Bu arada Kırım sahilindeki büyük ticaret şehri Suğdak (Soğdak)'ı da işgal ettiler (1223 yılı başları)⁶⁰. Buradaki halkın çoğu dağıldı. Rumlar, şehrin kontrolünü ele geçirdiler. Bu olaylar yörede emniyetin bozulmasına yol açtı. Halkın ve tâcirlerin malları soyuldu. Suğdak'daki tâcir ve zenginlerin birçoğu servet ve kıymetli mallarını gemilere yükleyip Anadolu sahillerine çıkararak Selçuklu ülkesine sığındılar. Bunlar başarılarına gelenleri Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a şikâyet ettiler. Bu gelişmeleri takip eden I. Keykubad, Kırım ve Suğdak'a bir deniz seferi yapılmasını kararlaştırdı. Sevk edilecek donanma ve ordunun komutanlığına, Kastamonu uc beyi Hüsameddin Çoban'ı tayin etti⁶¹.

Hüsameddin Çoban, Sinop limanında üslenen Karadeniz donanmasını hazırladı. Kastamonu-Sinop bölgesinden topladığı askerleri, bunların malzeme ve atlarını gemilere bindirdi. Mal ve gemileri soyulan tâcirleri ve Suğdaklıları da yanına olarak, Suğdak'a müteveccihen Karadeniz'e açıldı. Bu sefere katılan ordunun ve gemilerin sayısı ve nitelikleri hakkında kaynaklarda pek bilgi yoktur. Deniz yolculuğunun, hattâ seferin ne kadar sürdüğünü de bilmiyoruz. Çağdaş müellif İbn Bibi'nin, "Soğd halkı, denizin üzerinde gemi ve yelkenlerden tepeler meydana geldiğini gördüler" ifadesi biraz mübalağalı görünmekle beraber, bundan, sefere katılan ordu ve donanmanın kalabalık olduğu anlaşılıyor⁶².

⁵⁸ İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.343; çev. c.I, s.354; Turan, S.Z. Türkiye, s.342-344; Turan, "Keykubad I", s.649.

⁵⁹ İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.343; çev. c.I, s.354; Turan, S.Z. Türkiye, s.344. Mübarizeddin Ertokuş'un Antalya ve çevresindeki görev ve faaliyetleri hakkında bkz.: H. Geyikoğlu, "Antalya'nın İlk Mülki Amiri ve Kumandanı Mübarizettin Ertokuş'un Faaliyetleri ve Eserleri", Adalya, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü yayını, no: V, 2001-2002, İstanbul 2002, s.187-201.

⁶⁰ W. Barthold, "Suğdak", İ.A., c.XI, s.1; Turan, S.Z. Türkiye, s.331, 357-358; Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, c.I, Ankara 1991 (2.baskı), s.38.

⁶¹ İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.301-305; çev. c.I, s.316-319; Barthold, "Suğdak", s.1; Turan, S.Z. Türkiye, s.331, 358; Yücel, Anadolu Beylikleri, c.I, s.38.

⁶² İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.310-311; çev. c.I, s.325.

Türk donanması Kırım sahillerine varıp Suğdak'a başarılı bir çıkarma yaptı; şehri teslim aldı. Hüsameddin Çoban, Kıpçak hanına ve Rus meliki (knez)ne elçiler gönderip Selçuklu sultanına tâbi olmalarını istedi. Ancak onlar kuvvet toplayıp karşı koymaya çalıştılsa da, Selçuklu ordusu karşısında başarılı olamadılar. Hüsameddin Çoban'a hediyeler gönderip itaat ve tâbiyetlerini arzettiler. Hüsameddin Çoban, kendisine verilen hediyeler arasından en kıymetlilerini seçerek Sultan I. Keykubad'a gönderdi ve icraatını bildirdi. Sultanın yeni talimatlarına göre hareket ederek, Suğdak ve çevresinde asayiş ve hâkimiyeti sağladı. Suğdak'ta dinî teşkilât da kuran Hüsameddin Çoban, orada bir cami inşa ettirdi; kadı, imam ve müezzinler atadı. Suğdak'a bir miktar asker bırakarak, geri dönmeye hazırlandı. Gemilere bindirdiği askerleri, Kıpçak mülteciler, esir ve köleler ile bol miktarda ganimetle önce Sinop'a, sonra kendi merkezi Kastamonu'ya döndü (1227)⁶³.

Selçuklular'ın Suğdak ve çevresindeki hâkimiyetinin ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Bunun, Moğollar'ın bölgeye tekrar geliş tarihi olan 1239 yılına kadar devam ettiği sanılıyor. Bu deniz aşırı Suğdak seferi, Sinop'un fethinden yaklaşık on iki yıl kadar kısa bir zaman geçmiş olmasına rağmen, burada teşkil edilen Türk donanmasının böyle bir sefere girişecek bir kudrete sahip olması çok önemli bir husustur⁶⁴.

Trabzon Komnenosları, I. İzzeddin Keykavus zamanında olduğu gibi I. Alâeddin Keykubad zamanında da Selçuklular'a tâbi idiler. O sıralarda Doğu Anadolu'ya gelen Harezmşah Celâleddin Mengüberti (1225-1231), Selçuklular'ın komşularıyla ilişkilerini bozdu. Bu arada Trabzon imparatoru Andronikos (1222-1238) da Selçuklu tâbiyetinden çıkarak Celâleddin'i metbû tanıdı.

Öte yandan Moğol istilâsı üzerine, Kırım bölgesiyle birlikte buradaki ticaret şehri Suğdak da anarşi içinde kalmıştı. Bunu fırsat bilen Trabzon Komnenosları şehri kendilerine mal etmek için oraya gitmiş ve pek çok ganimetle dönmüşlerdi. Komnenoslar, sadece Suğdak şehrinin değil, Karadeniz'deki Türk ve Müslüman tâcirlerin mal ve hazinelerini de gasp ederek gemilerine yüklemişlerdi. Dönüşte fırtınaya tutulunca Sinop'a yaklaştılar. Selçuklular'a tâbi olan Trabzon Komnenosları'nın bu gasp ve tecavüzleri karşısında, Sinop'daki Selçuklu donanma komutanı Reis Hayton, Rum gemilerine hücum etti. Gemileri zapt ederek içindeki mal ve hazinelere el koydu; tayfa ve askerlerini de esir aldı⁶⁵.

⁶³ İbni Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.311-333; çev. c.I, s.325-345; Turan, S.Z. Türkiye, s.331, 358-360, 363; Z. Korkmaz, "Bartın ve Yöresi Ağızlarındaki Lehçe Tabakalaşması", Türkoloji Dergisi, sayı: II, 1965, s.241, 243, 247; A. Yakubovski, "İbn-i Bibi'nin, XIII. Asır Başında Anadolu Türkleri'nin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslar'a Karşı Yaptıkları Seferin Hikâyesi", çev. İ. Kaynak, D.T.C.F.D. c.XII/sayı: 1-2, Mart-Haziran 1954, s.207-226; Barthold, "Suğdak", s.I.

⁶⁴ Turan, S.Z. Türkiye, s.359.

⁶⁵ Turan, S.Z. Türkiye, s.357, 360.

Harezmşah Celâleddin'in varlığından da cesaret alan imparator Andronikos, I. Keykubad'ın Erzincan seferinde (1228) bulunmasından faydalanarak Karadeniz sahillerini işğâl edip Sinop'a kadar ilerledi. Trabzon kuvvetleri Sinop limanına baskın yaparak, Türk gemilerini zapt ve tayfalarını da esir aldılar. Doğuda Ünye'ye kadar Selçuklular'ın elinde bulunan sahilleri yağmaladılar. O sırada Sinop ve Samsun'da yeterli bir Selçuklu kuvvetinin olmadığı anlaşılıyor. Bu hadise üzerine Reis Hayton elindeki Rum esirleri ve mallarını iade ederek Türk esirleri kurtarmış ise de, Komnenoslar aldıkları malları geri vermemişlerdir.

Bu hadiseler üzerine Sultan I. Keykubad, kuvvet göndererek Sinop ve Samsun ile Ünye'ye kadar sahilleri Komnenoslar'dan kurtardıktan sonra, donanmayı Trabzon üzerine gönderdi⁶⁶. Selçuklu kuvvetleri karadan ve denizden Trabzon üzerine yürüdü. Komnenoslar, şehir surları içine çekilerek savunmaya geçtiler. Surlara çıkmayı başaran Selçuklu askerleri, o sırada patlak veren fırtına, yağmur ve seller yüzünden Trabzon'u ele geçirememişlerdir (1228)⁶⁷.

Anadolu Selçuklularında II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden (1246) sonra oğulları arasında saltanat mücadelesi başladı. Köseadağ mağlûbiyetinden (1243) beri Moğollar'ın tahakkümü altında bulunan Selçuklular'ın bu zaafından faydalanan Komnenoslar, Sinop'u işğâl etmişlerdi (1259)⁶⁸. Saltanat mücadelesi sona erdikten sonra devletin fiilî idaresini ele alan Pervane Muineddin Süleyman, Sinop'u kurtarmayı planladı. Bu hususta İlhan Abaka Han'dan yarlığ aldı. Anadolu'ya döndükten sonra Tokat, Amasya, Samsun vilâyetlerinden topladığı askerlerle Sinop üzerine yürüdü.

Sinop'u ele geçirerek buraya yerleşen Rumlar, Pervane Muineddin Süleyman'ın teslim olmaları teklifini reddettiler. Şehir önce kara tarafından kuşatıldı. Deniz tarafı açık kaldığı için, Trabzon'dan deniz yoluyla gönderilen yardım kuvvetleri şehre kolayca girdi. Bu nedenle direnme gücü artan Sinop'un kuşatması uzadı (bir yıl kadar sürmüştür). Kuşatmayı şiddetlendiren Pervane Süleyman, şehri donanma ile deniz tarafından da ablukaya aldırdı. Bin seçme asker ile, mancınıklar yerleştirdiği gemileri kalenin giriş kapısının bulunduğu liman tarafına sevketti⁶⁹. Bu gemilerden biri, Taceddin Kılıç adlı bir emîrin komutasında idi. Taceddin Kılıç, hücum sırasında gemisi alabora olmasına rağmen, boğulmaktan

⁶⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, c.XII, s.479; çev. c.I, s.442; Turan, S.Z. Türkiye, s.357, 360-361, 363.

⁶⁷ İbnü'l-Esir, el-Kamil, c.XII, s.479; çev. c.I, s.442; Turan, "Keykubad I" s.652; Turan, S.Z. Türkiye, s.361-363; Ş. Tekindağ, "Trabzon", İ.A., c.XII/1, s.458.

⁶⁸ İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.643; çev. c.II, s.165; Kerimüddin Mahmud Aksarayî, Müsameretü'l-Ahbar, nşr. O. Turan, Ankara 1944, s.83; Aksarayî, çev. M. Öztürk, Ankara 2000, s.63; Ülkütaşır, "Sinop'ta Selçuk Eserleri", s.115; N. Kaymaz, Pervane Muineddin Süleyman, Ankara, 1970, s.78 n.101, 111; Turan, S.Z. Türkiye, s.527.

⁶⁹ Aksarayî, Müsameretü'l-Ahbar, s.83; Aksarayî, çev. s.63; Kaymaz, Pervane Süleyman, s.112-113; Turan, S.Z. Türkiye, s.528.

kurtulabilen az sayıdaki savaşçısı ile karaya çıkıp kale kapısından girmeyi başardı. Hücumu geçerek şehrin Rum valisini öldürdü ve kaleyi ele geçirdi. Harekâtın devamında şehir de teslim alındı (1266)⁷⁰.

Anonim Selçukname, Pervane Muineddin Süleyman'ın, Sinop'un istirdadından sonra, Canik vilâyeti (bugünkü Orta Karadeniz bölgesi) içinde on iki kaleyi alıp yıktığını yazmakta ve “zira (buralar) Müslümanlar'ın karar edeceği bir yer değildi” yorumunu yapmaktadır⁷¹. Bununla beraber, o sıralarda Samsun'dan Ünye'ye kadar olan sahil bölgesi Türkler'in elinde bulunuyordu⁷².

ABSTRACT

Turkestan, the homeland of the Turks, was far away from the sea. It was with the Seldjuqids that the Turks in Anatolia were able to reach to the seas and began naval activities. Çaka Bey was the first Turkish admiral to organize the planned maritime. The Anatolian Seldjukids, who conquered Antalya, Alaiye and Sinop, carried out permanent and organized naval activities in the Mediterranean and the Pontus Euxinos.

---

⁷⁰ İbn Bibi, el-Evamirü'l-Alâiye, s.643; çev. c.II, s.165; Aksarayî, Mûsameretü'l-Ahbar, s.83; çev. s.63; Anonim Selçukname, Tevârih-i Âl-i Selçuk, neşr ve trc. F. N. Uzluk, Ankara, 1952, met. s.55, trc. s.36; Ülkütaşır, “Sinop'ta Selçukliler Zamanına Ait Tarihî Eserler”, s.115; Ülkütaşır, “Anadolu Selçukluları Tarafından Sinop'un Muhasara ve Zaptı”, s.818; Turan, “Kılıç Arslan IV”, İ.A., c.IV, s.705; Turan, S.Z. Türkiye, s.528; İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, s.126; Kaymaz, Pervane Süleyman, s.113; Darkot, “Sinop”, s.685.

⁷¹ Anonim Selçukname, met. s.55, trc. s.36; Turan, S.Z. Türkiye, s.529.

⁷² Turan, Resmî Vesikalar, s.156-166; Turan, S.Z. Türkiye, s.529.